

سورة الاحقاف

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی کرمان
دانشکده مدیریت کشاورزی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.Sc.)
مهندسی اقتصاد کشاورزی

**بررسی مزیت نسبی و شاخص های حمایتی خرماي شاهانی
(مطالعه موردی استان فارس شهرستان جهرم)**

پژوهش و نگارش

حمیدرضا یوسفزاده فرد جهرمی

استاد راهنما

دکتر رامتین جولایی

اساتید مشاور

دکتر فرهاد شیرانی بیدآبادی

دکتر ابراهیم حسن پور

تعهدنامه پژوهشی

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان مبین بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی بوده و همچنین با استفاده از اعتبارات دانشگاه انجام می شود، بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به موارد ذیل متعهد می شوند:

- ۱) قبل از چاپ پایان نامه (رساله) خود، مراتب را قبلاً بطور کتبی به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه اطلاع داده و کسب اجازه نمایند.
- ۲) در انتشار نتایج پایان نامه (رساله) در قالب مقاله، همایش، اختراع و اکتشاف و سایر موارد ذکر نام دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان الزامی است.
- ۳) انتشار نتایج پایان نامه (رساله) باید با اطلاع و کسب اجازه از استاد راهنما صورت گیرد.

اینجانب **حمیدرضا یوسفزاده فرد جهرمی** دانشجوی رشته **مهندسی اقتصاد کشاورزی** مقطع **کارشناسی ارشد** تعهدات فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده و به آن ملتزم می شوم.

تقدیم به

بهترین های زندگیم

«درو مادر»

♦

و همسر مهربانم

که سبب ایثار و عطف برایم بودند. بی شک آنچه که بر خاک وجودم روئیده، حاصل محبت های

بی دریغ این عزیزان است.

آنان که با تحمل مشکلات فراوان شرایط مناسب جهت تحصیل مرا فراهم نموده اند.

چکیده

از گذشته دور خرما یکی از محصولات مهم و استراتژیک کشور بوده است. تولید هر محصولی در کشور باید علاوه بر سودآوری برای تولیدکنندگان آن، برای کشور نیز دارای سودآوری باشد و به عبارت دیگر هزینه‌ای که در کشور صرف تولید یک محصول می‌شود باید کمتر از درآمد حاصل از صادرات یا هزینه مصروف برای واردات آن باشد که اگر چنین باشد کشور در کالای مذکور دارای سودآوری اجتماعی و مزیت نسبی است. با توجه به پتانسیل بالقوه و بالفعل کشور در تولید محصولات باغی، لزوم برنامه‌ریزی مناسب تولید و صادرات برای این محصولات بسیار ضروری به نظر می‌رسد و مطالعات مزیت نسبی و شاخص‌های حمایتی به خوبی می‌تواند شرایط را برای برنامه‌ریزی آینده در خصوص صادرات و حمایت‌ها مشخص نماید. در این مطالعه از روش ماتریس تحلیل سیاستی (PAM) و شاخص‌های هزینه منابع داخلی (DRC)، مزیت نسبی آشکارشده (RCA) و مزیت نسبی آشکارشده متقارن (RSCA) برای محاسبه مزیت نسبی تولید و مزیت نسبی صادراتی خرماي شاهانی شهرستان جهرم در استان فارس استفاده شده است. برای بررسی سیاست‌های حمایتی از این محصول از شاخص‌های محاسباتی ماتریس تحلیل سیاستی بهره گرفته شده است. شاخص DRC مقدار ۰/۶۵ را برای خرماي شاهانی شهرستان جهرم نشان می‌دهد که حاکی از مزیت نسبی این محصول است. شاخص NPC، ۰/۶۲ محاسبه شده است که نشان می‌دهد سیاست‌های داخلی، درآمد کشاورزان را نسبت به درآمد آنها بر پایه قیمت‌های جهانی کاهش داده است و سیاست‌ها به ضرر تولید این محصول بوده است و دولت از درآمد تولیدکننده مالیات غیرمستقیم گرفته است. شاخص NPCI اثر سیاست‌های دولت را در زمینه نهاده‌ها نشان می‌دهد. این مقدار برای خرماي شاهانی شهرستان جهرم ۰/۷۵ است که نشان می‌دهد بر اساس سیاست‌های داخلی، دولت به نهاده‌ها یارانه پرداخت نموده است. شاخص EPC یا ضریب حمایت موثر برآیند سیاست‌های داخلی در دو زمینه درآمدی و نهاده‌ای را نشان می‌دهد. مقدار شاخص مذکور برای خرماي شاهانی شهرستان جهرم ۰/۶۲ است که حکایت از عدم حمایت دولت در زمینه درآمدی و نهاده‌ای از این محصول دارد. همچنین شاخص‌های مزیت نسبی آشکارشده (RCA) و آشکارشده متقارن (RSCA) طی سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۰ محاسبه گردید که نشان‌دهنده مزیت نسبی صادراتی بالای محصول است. نتایج نشان داد شاخص‌های مذکور طی سال‌های مورد بررسی دارای تغییرات زیادی است که به دلیل تغییر در ارزش صادرات طی این سال‌ها می‌باشد. در پایان توصیه می‌شود به مباحث بازاریابی شامل درجه‌بندی و بسته‌بندی این محصول توجه ویژه مبذول گردد تا زمینه جهت افزایش قیمت محصول در بازارهای داخلی و خارجی فراهم گردد.

واژه‌های کلیدی: مزیت نسبی، مزیت نسبی آشکارشده، مزیت نسبی آشکارشده متقارن، هزینه منابع داخلی، خرماي شاهانی، شهرستان جهرم

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: مقدمه و کلیات	
۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- بیان مسأله و ضرورت انجام تحقیق.....	۳
۳-۱- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه.....	۴
۴-۱- اهداف پایان‌نامه.....	۵
۵-۱- سوال‌های اصلی.....	۵
۶-۱- فرضیه‌ها.....	۶
۷-۱- چه کاربردهایی از انجام این پژوهش متصور است.....	۶
۸-۱- روش نمونه‌گیری.....	۶
فصل دوم: بررسی منابع	
۱-۱- تاریخچه پیدایش مزیت نسبی، سودآوری اجتماعی و ماتریس تحلیل سیاستی.....	۸
۲-۲- مروری بر مطالعات انجام شده در زمینه مزیت نسبی، سودآوری اجتماعی و ماتریس.....	۱۰
فصل سوم: بررسی وضعیت خرما در جهان و ایران	
۱-۳- تاریخچه خرما.....	۱۸
۲-۳- گیاه‌شناسی خرما.....	۱۸
۳-۳- ارقام درخت خرما.....	۱۸
۴-۳- مشخصات برخی از ارقام متداول درخت خرما در ایران.....	۲۱
۵-۳- انواع خرما در سایر کشورها.....	۲۵
۶-۳- مراحل رسیدن خرما.....	۲۵
۷-۳- پراکنش جغرافیایی خرما.....	۲۷
۸-۳- فرآوری خرما.....	۲۹
۹-۳- انواع فرآورده‌های خرما.....	۲۹

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۳-۱۰- تولید، سطح زیر کشت و عملکرد خرما در جهان.....	۳۱
۳-۱۰-۱- میزان تولید، سطح زیرکشت و عملکرد گونه‌های مختلف خرما در کشور.....	۳۲
۳-۱۰-۲- وضعیت تولید و سطح زیرکشت خرما در ایران.....	۳۳
۳-۱۰-۳- صادرات خرما.....	۳۴

فصل چهارم: مواد و روش‌ها

۴-۱- مقدمه.....	۳۶
۴-۲- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....	۳۷
۴-۲-۱- قیمت خصوصی (بازاری).....	۳۷
۴-۲-۲- قیمت اجتماعی.....	۳۸
۴-۲-۳- سودآوری خصوصی (بازاری).....	۳۸
۴-۲-۴- سودآوری اجتماعی.....	۳۹
۴-۳- روش محاسبه قیمت‌های اجتماعی (سایه‌ای).....	۴۰
۴-۳-۱- محاسبه قیمت سایه‌ای محصولات تولیدی.....	۴۱
۴-۴- قیمت سایه‌ای نهاده‌ها و منابع.....	۴۲
۴-۴-۱- قیمت سایه‌ای نهاده‌های قابل تجارت.....	۴۲
۴-۴-۲- قیمت سایه‌ای منابع داخلی (غیرقابل تجارت).....	۴۲
۴-۵- روش محاسبه نرخ سایه‌ای ارز.....	۴۴
۴-۶- معرفی شاخص‌های تحلیل سیاستی.....	۴۵
۴-۶-۱- هزینه منابع داخلی DRC.....	۴۵
۴-۶-۲- ضریب حمایت اسمی NPC.....	۴۵
۴-۶-۳- ضریب حمایت اسمی از نهاده NPCI.....	۴۵
۴-۶-۴- ضریب حمایت مؤثر EPC.....	۴۶
۴-۷- مزیت نسبی آشکارشده RCA.....	۴۹

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵۰	۸-۴- مزیت نسبی آشکارشده متقارن RSCA
۵۱	۹-۴- روش جمع‌آوری اطلاعات
فصل پنجم: نتایج و پیشنهادات	
۵۴	۱-۵- تعیین حجم نمونه
۵۴	۲-۵- محاسبه قیمت‌های سایه‌ای
۵۴	۱-۲-۵- قیمت سایه‌ای نیروی کار
۵۴	۲-۲-۵- قیمت سایه‌ای زمین
۵۴	۳-۲-۵- قیمت سایه‌ای کود و سم
۵۵	۴-۲-۵- قیمت سایه‌ای کود حیوانی
۵۵	۵-۲-۵- نرخ سایه‌ای ارز
۵۶	۶-۲-۵- قیمت سایه‌ای محصول
۵۷	۷-۲-۵- قیمت سایه‌ای ماشین‌آلات
۵۸	۸-۲-۵- قیمت سایه‌ای آب
۶۰	۳-۵- نتایج ماتریس تحلیل سیاستی
۶۰	۱-۳-۵- خرماي شاهانی شهرستان جهرم
۶۲	۴-۵- مزیت نسبی آشکارشده (RCA) و آشکارشده متقارن (RSCA)
۶۳	۵-۵- تحلیل حساسیت
۶۴	۱-۵-۵- تحلیل حساسیت نسبت به قیمت آب
۶۵	۲-۵-۵- تحلیل حساسیت نسبت به قیمت جهانی محصول
۶۵	۳-۵-۵- تحلیل حساسیت نسبت به نرخ ارز سایه‌ای
۶۶	۴-۵-۵- تحلیل حساسیت نسبت به راندمان آبیاری
۶۷	۶-۵- جمع‌بندی نهایی
۷۰	۷-۵- پیشنهادات
۷۴	منابع مورد استفاده

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۳- مهمترین ارقام خرماى ایران به تفکیک استان	۲۴.....
جدول ۲-۳- مهمترین انواع خرماى ایران به تفکیک شهرستان	۲۵.....
جدول ۳-۳- سطح زیر کشت، تولید و عملکرد خرما در سال ۲۰۰۸	۳۲.....
جدول ۴-۳- انواع خرماى تولیدی کشور در سال ۸۸	۳۳.....
جدول ۵-۳- سطح زیر کشت، تولید و عملکرد خرما به تفکیک استان در سال ۱۳۸۷	۳۴.....
جدول ۶-۳- وضعیت صادرات خرماى ایران طی سال‌های ۸۸-۱۳۸۱	۳۴.....
جدول ۱-۴- ماتریس تحلیل سیاستی	۴۷.....
جدول ۱-۵- وضعیت صادرات انواع خرما در ایران در سال ۱۳۸۸	۵۶.....
جدول ۲-۵- برآورد هزینه‌های استحصال آب	۵۹.....
جدول ۳-۵- ماتریس تحلیل سیاستی خرماى شاهانى شهرستان جهرم	۶۰.....
جدول ۴-۵- شاخص‌های مزیت نسبی و حمایتی خرماى شاهانى شهرستان جهرم	۶۰.....
جدول ۵-۵- شاخص‌های RCA و RSCA طی دوره زمانی ۲۰۰۹-۲۰۰۰	۶۲.....
جدول ۶-۵- جدول تحلیل حساسیت شاخص DRC نسبت به تغییرات قیمت آب	۶۴.....
جدول ۷-۵- جدول تحلیل حساسیت شاخص DRC نسبت به تغییرات قیمت جهانی محصول	۶۵.....
جدول ۸-۵- تحلیل حساسیت شاخص DRC نسبت به تغییرات نرخ ارز سایه‌ای	۶۶.....
جدول ۹-۵- جدول تحلیل حساسیت شاخص DRC نسبت به تغییرات راندمان آبیاری	۶۶.....

فهرست اشکال

صفحه

عنوان

شکل ۱-۱- بررسی موقعیت جغرافیایی شهرستان جهرم در ایران و استان فارس ۵

فصل اول

مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

خرما یکی از محصولات بسیار مهم کشور ایران است که از دوران باستان تاکنون کشت می‌شود. این محصول یک غذای طبیعی و پرارزش می‌باشد و خوراک مهمی برای کودکان، شاهان و فقیران در همه ادوار تاریخ بوده است. این طلای شیرین که میوه درخت امید و زندگی نیز نامیده می‌شود، نقش مهمی در تغذیه مردم دارد. خرما به لحاظ امنیت غذایی، ایجاد اشتغال، درآمدزایی، حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار کشاورزی در جهان به عنوان یک محصول استراتژیک شناخته می‌شود. خرما چه از نظر تغذیه و سلامت و چه از نظر اقتصادی دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد. خرما از محصولات مهمی است که می‌تواند در تأمین نیازهای بازار داخلی و نیز صادرات غیرنفتی کشور نقش مهمی ایفا کند و می‌توان با ایجاد و گسترش صنایع فرآوری و تبدیلی مرتبط با آن، ارزش افزوده بیشتر، صادرات محصولات با ارزش‌تر و اشتغال مناسب در مناطق خرماخیز را تضمین کرد. از این رو تولید، فرآوری و صادرات خرما از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (محمدی، ۱۳۸۶).

خرما از جمله محصولات باغی سازگار با شرایط آب و هوایی بخش‌هایی از استان‌های جنوبی و مرکزی ایران است. هم‌اکنون ایران از نظر تولید ارقام گوناگون خرما، با تولید نزدیک به ۱۴ درصد کل تولید جهانی خرما از موقعیت مناسبی برخوردار است و از تولیدکنندگان (رتبه دوم پس از مصر) و صادرکنندگان (رتبه سوم) مهم جهانی خرما به شمار می‌رود (استخر، ۱۳۸۹).

در میان استان‌های کشور، استان فارس یکی از قطب‌های مهم تولید خرما به شمار می‌رود، به گونه‌ای که در سال زراعی ۱۳۸۷ تولید ارقام گوناگون خرما در کشور بیش از یک میلیون تن و سهم استان فارس از آن ۹۸۶۶۸/۴ تن یعنی حدود ۹/۸ درصد کل تولید کشور بوده است. در بین ارقام گوناگون خرما در استان فارس، رقم خرمای شاهانی که از نظر کارشناسان یکی از مرغوبترین انواع خرما در جهان است با ۳۹/۲ درصد سطح زیر کشت در استان بیشترین میزان سطح زیرکشت را به خود اختصاص داده است (جهاد کشاورزی فارس، ۱۳۸۸).

در مناطق دیگر استان فارس مانند لارستان، مناطق خسویه و حاجی آباد داراب، فسا و لامرد نیز رقم شاهانی وجود دارد اما در شهرستان جهرم با توجه به سطح زیرکشت و میزان تولید آن از اهمیت خاصی برخوردار است. شهرستان جهرم دارای بیش از ۳۵۰ هزار اصله درخت نخل می‌باشد. این

شهرستان با سطح زیرکشت حدود ۴۸۰۰ هکتار و تولید ۲۸۶۲۰ تن خرمای شاهانی، حدود ۱/۲ درصد از صادرات خرمای جهان را تأمین می‌کند (سازمان بازرگانی استان فارس، ۱۳۸۵).

۱-۲- بیان مسأله و ضرورت انجام تحقیق

مزیت نسبی یکی از معیارهای مهم اقتصادی جهت برنامه‌ریزی تولید، صادرات و واردات و به معنای توانایی یک کشور یا یک منطقه در تولید یک کالا با هزینه کمتر است. این نظریه بیان می‌دارد که هر کشور یا منطقه با توجه به فراوانی استعدادهای طبیعی و سطوح بهره‌وری عوامل تولید، به طور نسبی در تولید گروه خاصی از محصولات مزیت دارد. چنانچه همه مناطق یا کشورها از این مزیت‌ها آگاه باشند و بر اساس آن عمل کنند، تخصیص و تقسیم کار منطقه‌ای و بین‌المللی کامل می‌شود و تولید و تجارت به اوج خود می‌رسد (عزیزی و زیبایی، ۱۳۸۰).

اصولا تولید هر محصولی در کشور باید علاوه بر سودآوری برای تولیدکنندگان آن، برای کشور نیز دارای سودآوری باشد و به عبارت دیگر هزینه‌ای که در کشور صرف تولید یک محصول می‌شود باید کمتر از درآمد حاصل از صادرات یا هزینه مصرف برای واردات آن باشد که اگر چنین باشد کشور در کالای مذکور دارای مزیت نسبی است. اما محاسبه این سودآوری و هزینه‌ها به علت انحراف قیمت‌های بازار به آسانی میسر نیست و نیاز به مطالعه و تحقیق موشکافانه دارد. در سال‌های اخیر بحث پیوستن به سازمان تجارت جهانی باعث افزایش بیش از پیش اهمیت تحقیقات مزیت نسبی شده است به گونه‌ای که این تحقیقات چشم‌انداز آینده تولید هر محصول و قدرت رقابت پذیری آن را پس از پیوستن به سازمان تجارت جهانی و حتی قدم نهادن در بازارهای بین‌المللی نشان می‌دهد.

کشاورزی از مهمترین بخش‌های اقتصاد کشور است که از طرفی تأمین کننده امنیت غذایی و سلامت جامعه است و از طرف دیگر از طریق صادرات محصولات کشاورزی می‌تواند تأمین کننده ارز در جریان توسعه باشد. بنابراین توجه به این بخش و حمایت از آن در مواجهه با رقیبان بین‌المللی در دنیای تجارت آزاد، از وظایف مهم مسئولان و محققین کشور می‌باشد. در این بین محصولات باغی که پتانسیل صادراتی بالایی دارند، در اولویت این توجه قرار می‌گیرند.

با توجه به پتانسیل بالقوه و بالفعل کشور در تولید محصولات باغی لزوم برنامه‌ریزی مناسب صادراتی برای این محصولات بسیار ضروری به نظر می‌رسد و مطالعات مزیت نسبی و شاخص‌های

حمایتی به خوبی می‌تواند شرایط را برای برنامه‌ریزی آینده در خصوص صادرات و حمایت‌ها مشخص نماید. این مسئله ضرورت انجام این تحقیق را بیش از پیش آشکار می‌نماید. خرماي شاهانی جهرم نیز به عنوان یکی از محصولات مهم باغی استان فارس و یکی از ارقام مهم خرماي کشور نیازمند چنین بررسی می‌باشد که تاکنون در مورد آن انجام نپذیرفته است.

۱-۳- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

شهرستان جهرم در جنوب استان فارس و در فاصله ۱۹۶ کیلومتری جنوب شرقی شیراز واقع شده است. این شهرستان از شمال به شهرستان فسا و شیراز، از جنوب به شهرستان لار، از غرب به شهرستان فیروزآباد و از شرق به قسمتی از داراب و شهرستان لار محدود شده است. از نظر موقعیت جغرافیایی بین ۲۸ درجه و ۳۳ دقیقه عرض شمالی و ۵۳ درجه و ۳۴ دقیقه طول شرقی قرار گرفته و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۱۰۰ متر می‌باشد. متوسط بارندگی سالانه حدود ۲۶۶ میلی‌متر و حداکثر درجه حرارت ۴۶ و حداقل ۳ تا ۴ درجه سانتیگراد زیر صفر درجه که تا ۶ درجه زیر صفر نیز ثبت گردیده است. به طور کلی این شهرستان جزء نقاط گرمسیر استان بوده و دارای تابستان‌های گرم و خشک و زمستان‌های نسبتاً معتدل می‌باشد. در این شهرستان فصل گرم و خشک از اوایل خرداد ماه شروع شده و تا آبان ماه ادامه دارد. فصل باران‌های موثر در ماه‌های آذر، دی و بهمن می‌باشد. توزیع بارندگی به گونه‌ای است که بعضی اوقات رگبارهای شدید در تابستان و پاییز خسارت فراوانی به محصولات این منطقه وارد می‌آورد. شهرستان جهرم دارای وسعتی در حدود ۵۸۴۶ کیلومتر مربع است. این شهرستان شامل بخش‌های مرکزی، خفر، کردیان و سیمکان می‌باشد. از نظر وضعیت آب، این شهرستان با کمبود آب روبروست. بدین ترتیب که سالانه مقدار زیادی از ذخایر منابع آب زیرزمینی برداشت می‌شود و سطح آب چاه‌ها هر ساله بین ۱ تا ۲ متر پایین می‌رود. همچنین این مسئله باعث شور شدن آب‌های زیرزمینی شده است. در این زمینه لزوم یک اقدام جدی در جهت تأمین آب و تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی احساس می‌شود (جولایی، ۱۳۷۶).